

Komenský inšpirujúci

Ladislav Kováč

Skúšali ste sa učiť cudzí jazyk v dospelosti? Koľko bolo treba úsilia, koľko času, koľko driny! Batola? Naučí sa jazyk poľahúčky a rýchlo. Prečo ten rozdiel? Dnes to vieme: princíp učenia je v oboch prípadoch rozdielny.

V ľudskom vajíčku po oplodnení sa postupne zapínajú genetické programy, ktoré riadia vývin embrya, tvorbu telesných orgánov. Zapínanie programov, ich časový sled určujú vnútorné signály, ktoré vysiela vyvíjajúce sa embryo. Aj pre reč sú v našich génoch uložené programy: program všeobecnej gramatiky, ktorá je pre všetky jazyky spoločná, program pojmov pre popis sveta. Slova, ktoré batola počúva, fungujú ako vonkajšie signály, ktoré spúšťajú tieto rečové programy a zároveň ich naplňujú konkrétnymi dátami. Keď sa neskôr po materinskom jazyku učíme druhý jazyk, už asi nespúšťame nový program, ale len v ňom dopĺňujeme a meníme údaje.

Kritické obdobia v učení

Čo ak v rannom detstve, do štyroch rokov, dieťa nemá možnosť učiť sa rozprávať? Skúsenosť s deťmi, čo rástli medzi zvieratami a len neskôr sa dostali medzi ľudí, hovorí jasne: potom už dieťa nijaký jazyk dokonale nezvládne.

Vo vývine človeka existujú kritické obdobia, v ktorých sa spúšťajú jednotlivé genetické programy. To, čo z prostredia získavame v kritických obdobiach, zabudováva sa do našej psychiky veľmi silno imprintingom (vpečatením). Ak sa kritické obdobie premešká, program je stratený. Keď pri embryonálnom vývine vypadne alebo sa nevhodne zapne aj len jediný dôležitý program, rodí sa neskôr telesne defektný jedinec. Život sa tomu bráni: po oplodnení vajíčka päťdesiat percent ľudských embryí končí spontánnym potratom.

Takéto kritické obdobia existujú aj po narodení a rozhodujú o psychickom vývine. Obdobie, v ktorom sa učíme jazyku, je iba jedným z nich. Niektoré obdobia trvajú krátko a asi väčšina z nich patrí do prvých rokov života. No kritickým obdobím je aj dospievanie, keď sme citliví na ideový imprinting. Čo sa v kritickom období z našich vlôh prepíše z genetického záznamu do mozgu, ostane v ňom natrvalo. Čo sa premešká, viacej sa neobjaví a ak, nuž iba nedokonale a s námahou.

Komenský: výchova ako šľachtenie

Sme stále iba na začiatku poznávania týchto princípov. Ich náznaky boli však načrtnuté dávno. Vytušil ich veľký muž československej kultúry Jan Ámos Komenský. V dobových predstavách - dodnes bežných - bolo dieťa akási zmenšená kópia dospelého človeka, nenaplnená vedomosťami a nezjemnená morálkou. Podľa toho sa s ním malo zachádzať. Tvrdo a prísne. Bolo do neho treba vbíjať znalosti, aby vyrástlo na bohabojného a disciplinovaného člena spoločnosti.

Komenský videl dieťa ináč. Predpokladal, že všetko podstatné, čo chceme do dieťaťa dostať, v ňom už je. Len treba zaistiť, aby sa to vyjavilo a rozvinulo. Vedel, že každý človek je odlišný, vypracoval dokonca typológiu charakterov, no súčasne bol presvedčený, že všetci v sebe nesieme základné danosti spoločné: zvedavosť, potešenie z poznávania, túžbu po celostnosti a harmónii. „Vždyť lidská přirozenost takřka sama zve ke všemu lidskému; proč by tedy nebránění a pouhé řízení nebylo snazší než zabraňování? Což hochům nepůsobí potěšení jezdit koňmo na dlouhém prutu?... Ukaž mu uzdu, sedlo, pokrývku, třmeny, vyslovuj jména těch věcí a hravě se naučí umění jezdeckému...“

Učenie nie je nalieváním vedomostí, odpudzujúcim a násilným, ale rozvíjaním prirodzených potencií. Učiteľ je ako záhradník, ktorý zaist'uje podmienky, aby sa rastlinka sama mohla dokonale rozvinúť. „Omnia sponte fluant, absit violentia rebus.“ (Nech všetko spontánne plyní a násilie nech je veciam vzdialené.)

Preto ten dôležitý Komenského návod: „Všechny školské robotárny či pracovny změnit v hřiště. Toho se dosáhne: bude-li se dbát vhodních chvil podle věkových stupňů; tak, aby se nic nekonalo (ani nezačínalo) mimo ten čas, kdy sama příroda začíná pomáhat na svět svým plodům. Každá škola se může stát všestranným hřištěm, přičiníme-li se o správné a vlivné usměrňování přirozených pudů tehdy, když se vynořují...“

Ako sa stať šťastným?

Komenský bol nielen teoretikom výchovy, ale teoretikom šťastia. Svedok a obeť tridsaťročnej vojny, prenasledovaný, exulant, dokázal prežiť šťastný život. Predpoklady pre to, aby sme boli šťastní v dospelosti, sa tvoria v detstve. Až teraz zisťujeme, že sú v detstve kritické obdobia nie iba pre jazyk, ale i pre nadobudnutie pocitov istoty a bezpečia, pre citovú rovnováhu, pre radosť z hľadania, tvorby a hry. Objavujeme, ako telesné kontakty matky a dieťaťa, dotyky, hľadania, ako úsmevy, pohoda a veselosť spúšťajú programy, od ktorých závisí radostné prežívanie celého budúceho života.

Učiteľské povolanie je najdôležitejšie. Okrem jedného, ktoré je ešte dôležitejšie: povolanie matky. Osobným i spoločenským utrpením platíme za to, že toto povolanie podceňujeme.